

Ismertetések és bírálatok.

Horger Antal. A nyelvtudomány alapelvei. (Bevezetés a nyelvtudományba.) Budapest, Kókai, 1914. 8r. 215 l. — Ára 4 kor. 80 f.

Nem minden jelentőség nélkül való dolog, hogy az alkalmazott nyelvtudomány óriási irodalma mellett elenyészően csekély azoknak a műveknek a száma, a melyek általános, mondjuk elvi kérdéseket tárgyalnak. Sőt ha ezt a kis terjedelmű irodalmat is jobban szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy jó része népszerűsítő vagy legalább is összefoglaló munka. És ez a természetes állapot. Az általános kérdéseket az alkalmazott nyelvtudomány veti fel és intézi el, az elvek tudománya csak leszűr és összefoglal.

Ez magyarázza meg a HORGER könyvének nagy értékét. Olyan ember írta ezt a könyvet, a ki magyar nyelvtudományi kérdéseken nagyon sokat törte a fejét; nem valamely előkelő idegen vezet bennünket bár gondosan, de mindig a botlás kockázatával kiválogatott példákön, hanem szemtől szembe, közvetlenül látjuk a nyelvi élet bonyolult, érdekes problémáinak bonczolgatását.

És ezért a nagy érdeméért szívesen megbocsátjuk a könyv szépséghibáit, melyek közül a fontosabbak itt következnek.

Helyesebb lett volna a bibliográfiának másképpen való elintézése. HORGER ugyanis a tovább érdeklődőnek hét más bevezető munkát ajánl. A könyv egyik bírálója (RUBINYI Nyr. XLIV. 216) szintén kifogásolja ezt; minek vegyen a szegény kezdő több könyvet, mondja, mikor ez is elég drága. Ez is szempont, de azonkívül: a ki ezt a nyolcz munkát egymásután végig tudja olvasni, az aligha lesz normális ember. Az egyes fejezetek végén kellett volna lehetőleg bő, ahol lehet, speciális nyelvészeti kérdésekre is utaló bibliografiát adni.

A bevezető szakasz, a nyelvtudomány szépségének dicséréte, kezdők számára írt könyvben is bátran elmaradhatott volna, vagy pl. inkább ilyenformán kellett volna megírni: Kétségtelen, hogy az emberi kultúra egységes egész, s egyes tényezői a legszorosabb össze-

függésben vannak egymással. Vagy megérdemli ez a kultúra, hogy tudományos kutatás tárgyává tegyék, vagy nem. És ha igen (amint-hogy feltétlenül igen), akkor hogyan hagyhatnánk ki egyik legfontosabb tényezőjének, a nyelvnek a kutatását.

A 2—4. pontban HORGER nem helyesen szabja meg az általános nyelvtudomány fogalmát. A fonétikának az általános nyelvtudományhoz semmi köze sincsen, sem a nyelvtudomány történetének. Az általános nyelvtudománynak kettős feladata van: az első az, hogy útbaigazítja a speciális nyelvészt, hogy elvileg milyen jelenségek fordulhatnak elő a nyelv életében; a másik az, hogy a tényeknek lélektani (esetleg egyéb) magyarázatát adva egyrészt anyagot ad a lélektannak, másrészt öntudatosá teszi a nyelvész munkáját.

A 2. pontban a nyelvtudomány három feladatáról van szó: 1. a leírás, 2. a szó- és formakészlet történetének, 3. a rokonsági viszonyoknak kutatása. E két utóbbit megkülönböztetni teljesen felesleges. Zavarja az olvasót a következő pontokban sokat emlegetett «nyelvtörténeti» és «nyelvhasznító módszer» emlegetése is. A nyelvtudománynak (természetesen az anyagot szolgáltató leíráson kívül) egyetlen egy módszere van: a történeti. Ezt kell hangsúlyozni, és ha ezt teljesen megérti a kezdő, az lesz a legbecsesebb az ő összes nyelvtudományi ismeretei közt. A 16. pontban lélektani módszerről beszél HORGER (l. fentebb). A 17. pontban említett földrajzi módszer egyszerűen a leírás körébe tartozik, palæographiai, stilisztikai módszer nincs (ez a következő II. fejezetbe tartozik: a nyelvészet segédtudományai).

Különösen az első fejezetben, de máshol is nagyon érzik, hogy HORGER a fontos dolgokat nem emeli ki kellőképpen s ugyanazt a dolgot más alakban többször is elmondja.

Semmiképpen sem helyeselhetem, hogy HORGER követi a RUBINYI munkájának *) beosztását. Mindjárt a bevezető fejezetek után a nyelvész a nyelv eredetét nem tárgyalhatja. Ha nem is egészen felesleges, de a részletek tárgyalása előtt lehetetlen írni a nyelv eredetéről; hiszen azok a biztos eredmények, melyeket e tárgyról nyelvészeti kutatások nyomán tudunk, benne vannak az egyes fejezetekben. Amit még ezekhez a lélektan hozzátehet, az a nyelvésznek bizony nem a legfontosabb ismeretei közül való.

A 29—31. pontokat (egy ősnelv — több ősnelv) pár sorban el lehetett volna intézni.

*) Általános nyelvtudomány, Budapest, 1907. Tudományos Zsebkönyvtár 192—3.

Nagyon sok meghatározás van a könyvben, s ezek legnagyobb része meglehetősen nehézkes. A legtöbbet jó volna egyáltalában elhagyni, a megmaradókat pedig a lehető legegyszerűbb formára átalakítani. Jobban tisztában vagyok én egy jelenséggel, amelyet hatnyolcz mondattal szépen le tudok írni, ha egy agyafurt meghatározásba beszorítom? Pl.: «a nyelv a mindenkori emberi tudattartalomnak olyan emberi hangokkal való kifejezése, melyek vele az idők folyamán tartósan asszociálódtak.» (50. pont.) Nehezebb a következő: «összetett szó valamely több szóból álló szólam hangsorának és egységes fogalommal alakult fogalmi tartalmának összetartozó párként való kikövetkeztetése.» (182. p.)

56. p.: «Fontos azonban e tekintetben még azt is tudnunk, hogy a nyelv a gondolkodásnak nem logikai, hanem lélektani oldalával van kapcsolatban». Ez a gondolat semmiképpen sincs szabatosan kifejezve. Nagyon szépen meg lehetne ezt világítani történeti alapon: hogyan vonták el a régi nyelvészek a nyelvtényeket s hogyan igyekeztek ezeket az elvonásokat a logika segítségével megmagyarázni, s milyen haladást jelentett az az irány, mely a lélektant tette a nyelvi tények magyarázatának alapjává. Különben a nyelvnek a logikához való (képzelt) viszonyáról a következőkben nagyon ügyesen beszél HORGER.

Az analógiáról szóló fejezetet okvetlenül úgy kellene megírni, ahogyan Gombocz M. Nyv. XI. 104—7. mutatta.

A hangváltozás tárgyalásánál HORGER azt mondja, hogy a kiejtés változósága vagy egyéb okok folytán keletkezett változások közül azok válnak általánosakká, melyek nagytekintélyű emberek beszédjében keletkeztek. Következik pár sornyi szociológiai megokolás. Ez az érdekes állítás talán nem is olyan lehetetlen, mint az első pillanatban látszik, talán egy-egy esetre találó is. Hogy azonban a hangváltozást lényegében nem lehet vele megmagyarázni, az bizonyos. Kétségtelen, hogy a hangváltozások létrehozásában van valami olyan tényező, amelyet nem ismerünk.

Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy a hangváltozások a tudat alatt mennek végbe. Vagy hogyan lehetne ilyenformán magyarázatát adni a synchronistikus változásoknak? A hangváltozások okának kutatásában egyelőre PAULNÁL nem lehet tovább menni. — A hangváltozás fejezetéből kimaradt a hangtörténeti chronologia tárgyalása.

A 170. pontban arról van szó, hogy hangváltozás után a szó régi alakja rendszeresen elavul, de megmarad a jelentésmegoszlás esetében. Ezt így nem lehet elképzelni. A szó, azaz hogy a bármikor létrehozására szükséges psycho-physikai készség, valamely időpontban —

bizonyos normális ingadozást leszámítva — a beszélő egyén számára mindig ugyanaz, «régi» és «új» alak nincsen. Jelentésmegoszlást csak (természetesen a legszélesebb értelemben vett) dialektusi keveredés, esetleg egy-egy speciális esetben más, pl. elvonás okozhat. Ahogyan HORGER felfogja, úgy nekem egy cseppet sem világos a dolog. Példái közt ott van többek közt a német *schon* és *schön*. Az egyik ófn. *scôno*, a másik ófn. *scôni*, egészen más képzés; nem lehet itt szó régi és új alakról. Ez nem $N > N_1$ és N_2 fejlődés, hanem A és $B > A_1$ és B_1 .

Nem érthetek egyet HORGERnek a szóról való felfogásával, amely szerint a szó csak mint a szólam kikövetkeztetett alkotórésze van meg. Az sem kétségtelen igazság, hogy a szó a mondatban él. Az a szó, melyet kimondunk vagy lefrunk, az a mondatban van, csak hogy ennek nincs valóságos léte. Az élő, megmaradó valami az a bizonyos psycho-physikai készség, melyet már fent is említettem. Ez pedig az öntudat küszöbe alatt él, és hogy valósággal él, bizonyítják a hangváltozás, az analógia és egyéb nyelvtörténeti folyamatok. Az *Abaujvár-megye > Abauj-vármegye, apatika > patika* fejlődések nagyon ritka jelenségek s mindig külön okokkal magyarázhatók. Hogy aki németül nem tud, az ezt a mondatot: *wo sind die gefangenen? vozindig* és *fajnanen* részekre fogja tagolni (175. pont), az bizonyos, de ez csak kuriózum, mert hiszen nem arról van szó, hogy egy spanyol ember pszichikai készségei hogy viszonylanak a német beszédhez.

Az idegen elemekről szóló fejezet így kezdődik: «Idegen elemek nyelvkeveredés útján jutnak valamely nyelvbe. Nyelvkeveredésen azt a jelenséget értjük, hogy két nyelv közül az egyiknek egyes elemei hatnak a másikat beszélő nyelvközösség tagjainak nyelvi emlékképeire, azaz megváltoztatják mennyiségüket és minőségüket.» Ilyen mondata sok van HORGERnek. Voltaképpen nem lehet kifogásolni, de ha az ember pl. a *bricsesz* szóra gondol, aztán mellé gondolja ezeket a terminusokat: nyelvkeveredés, emlékkép, mennyiség, minőség... mégis csak szeretné, ha másképp volnának megírva a bevezető sorok. Valamint a következő 244. pont, mely az író és a régi nyelv viszonyát nagyon helyesen tárgyalja, de nem tartja feleslegesnek megmondani, hogy habár a régi magyar nyelv hatott is ARANY JÁNOSRA, viszont ARANY természetesen nem hathatott a régi magyar nyelvre.

Némely paragrafusban sok a felesleges német műszó. (210, 211. p.)

Ami kevés példa a törököt érdekli, az hibátlan; a *begarmud* (107. p.) helyes alakja *begarmudu*; a 222. pontban található mondat a török nyelvjárások csekély számáról s a nyelvjárási különbségek

jelentéktelenségéről nem egészen helytelen ugyan, de semmiképpen sem szabad a dolgot úgy felfogni, mint SCHRADER (Die indogermanen 17. l.), aki még hihetőnek tartja azt a naiv mesét, hogy a jakut az oszmánlit megérti. (Annyira, mint a német az angolt.)

Ne írjunk *szumir*-t *sumir* helyett. (273. p.)

Kezdők számára írt könyvhöz nagyobb terjedelmű szómutatót kellett volna csatolni. *Haplologia*, *szinkretizmus*, *semasiologia*, *dublett*, *homonyma*, *tautonyma*, *holt képző*, *spontán hangváltozás* stb, stb. egy sincs meg a mutatóban, pedig jó részét tárgyalja HORGER.

Dicséretet érdemel a könyv kiadója és a csinos kiállítás.

A legmelegebben ajánlom ezt a derék munkát mindenkinek, aki a nyelvtudomány iránt komolyan érdeklődik. Egyetemi hallgatóknak, középiskolai könyvtáraknak különösen ajánlatos a megszerzése.

NÉMETH GYULA.

Külföldi irodalom.

KARJALAINEN K. F. Beiträge zur geschichte der finnisch-ugrischen dentalen nasale. (Különnyomat a SUS. Aik. XXX. k.-ból).

KETTUNEN LAURI. Miten eteläviroon aktivin indik. preesensin päätteetön yks. 3. persona on käsitettävä? — Rinnakkaisesta äännekehityksestä länsisuomalaisissa kielissä. (Helsinki, 1915).

OJANSUU HEIKKI. Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit (vv. 1469—1524). (Helsinki, 1915).

— — Finn. *malja* — ein germanisches lehnwort. (Sonderabdruck aus den Neuphilologischen Mitteilungen, Helsingfors, 1914).

SETÄLÄ E. N. Mathias Alexander Castrénin satavuotispäivänä. Helsingissä, 1915 (= SUS. Aik. XXX₁).

— — Centenaire de la naissance de Mathias-Alexandre Castrén. Helsingfors, 1915 (= SUS. Aik. XXX_{1b}).

— — Zur frage nach der verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen. Helsingfors, 1915 (= SUS. Aik. XXX₅).

WIKLUND K. B. Zur geschichte der personal- und possessiv-suffixe im uralischen. (Le Monde Oriental IX. 1915).

— — Några finska ord med *-ij-*. (Uo.)

— — De uraliska folken och språken. Uppsala, 1915.